

Werkgroep Ethiek en Samenleving

Aanzet doelstelling en aandachtsgebieden (versie 31 augustus 2026)

Dit is de zesde (en hopelijk finale) versie over de oproep van de Werkgroep Ethiek en Samenleving aan de Buitenkamer Fellows om mee te bouwen aan een Ethisch Gefundeerde Samenleving.

Oproep: Bouw mee aan een Ethisch Gefundeerde Samenleving

Beste Buitenkamer Fellows,

De **Werkgroep Ethiek en Samenleving** heeft een initiatief ontwikkeld om de dialoog over een ethisch gefundeerde samenleving nieuw leven in te blazen. In eerste instantie richten we ons nog niet op een extern evenement. Het idee van een grootschalig symposium kan later actueel worden. Liever kiezen we nu een vorm die past bij de kracht van ons eigen netwerk, waarin expertise ruimschoots aanwezig is om de dialoog over een ethisch gefundeerde samenleving inhoud te geven.

Onze Doelstelling: Het WAT?

Ons uitgangspunt is een hernieuwd ideaal voor een ethisch gefundeerde samenleving. We streven naar een samenleving waarin ons denken en handelen verbonden is met de ethische grond van het bestaan en gericht is op het goede (Uit 'Kiezen voor wat van waarde is'¹). Dit vraagt om hernieuwde aandacht voor:

- **Gewetensvorming** gericht op het ontwikkelen van moreel beoordelingsvermogen, over het leren onderscheiden van goed en kwaad, het leren afwegen van verantwoordelijkheden en over het innerlijk kompas dat richting geeft aan handelen. Gewetensvorming is nauw verweven met deugdenethiek. Deugdenethiek gaat over karaktervorming en gewetensvorming gaat over moreel beoordelingsvermogen. Omdat we leven in een tijd waarin kennis voor het oprapen ligt en technologie domineert, is de meest wezenlijke vraag uit beeld geraakt: “Wat ga je doen met al je kennen en kunnen?”²
- **Goed en Kwaad** moet weer betekenis krijgen³. Hoe komt het dat zo velen in de samenleving zich afkeren van idealen, zich niet meer verantwoordelijk voelen en onverschillig⁴ worden? Het ontbreekt aan moed⁵ en interesse om zich uit te spreken, zeker wanneer het kwaad in het geding is. Er zijn grenzen aan ons inlevingsvermogen⁶, waardoor

¹ Frederike de Jong – [Kiezen voor wat van Waarde is](#)

² Gert Biesta – [Trouw 30 januari 2026](#)

³ Beatrice de Graaf – [NRC 2 november 2024](#). Zie ook Actueel en heel relevant is de column van Beatrice de Graaf in de NRC van 11 februari 2026: ‘[We zijn corrupter dan we denken. En dat is bijna net zo erg als fascisme](#)’. Warm aanbevolen, omdat zij haarscherp aangeeft waarom onze doelstelling ‘een hernieuwd ideaal voor een ethisch gefundeerde samenleving’ ertoe doet.

⁴ [Urbi et Orbi 2026](#) – Paus roept in paasboodschap op tot vrede en waarschuwt voor onverschilligheid

⁵ Jan R – [Morele Moed](#)

⁶ Jan R – [Grenzen aan inlevingsvermogen](#)

het kwaad vergoelijkt of ontkend wordt. Er is zelfs sprake van normalisering van het kwaad. Het radicale kwaad dat niet in het individuele handelen huist, maar in de structuren, aldus Maxime Februari⁷.

- **Bestuurlijke verantwoordelijkheid** zit in een wurggreep, althans zo lijkt het wel. Uit angst om macht en controle te verliezen, verschuilen bestuurders naarmate complexiteit toeneemt zich in (meer) regelgeving. Vertrouwen als basis ontbreekt en een zoektocht naar nieuwe vormen die om kunnen gaan met complexiteit en verandering komen maar moeizaam van de grond⁸.
- **Sociale verbondenheid** is ver te zoeken, dan wel aan het verschuiven naar losse/hybride structuren, waarbij diversiteit nog moeilijker wordt te begrijpen en nuance ver is te zoeken. Ook in het sociale domein werkt de angst voor het onbekende en het verlangen naar zekerheid remmend op de zoektocht naar nieuwe vormen die met complexiteit en onzekerheid om kunnen gaan.

Dat is het doel dat we willen bereiken met de dialoog over een ethisch gefundeerde samenleving.

WAAROM NU? De Urgentie

We leven in een wereld van voortdurende verandering. Het tempo van veranderingen en de omvang ervan, is echter ongekend en overstijgt het adaptatievermogen van de samenleving. Daarin schuilt een grote paradox. Een samenleving die stabiliteit wil verlangt naar zekerheden, maar dat botst met een realiteit die omgaan met complexiteit en onzekerheid verlangt. Dat roept weerstand op en werkt verlamdend. Juist daarom is de noodzaak voor morele heroriëntatie urgenter dan ooit.

- Het **tempo van verandering**. De teneur bij zowel de mensen in leiderschapsposities als in de hele samenleving is één van ontkenning. Het zal zo'n vaart niet lopen en samenlevingen veranderen voortdurend in tijden van transitie. Vergelijkingen met eerdere transitieën gaan echter niet op. Andrea Wiegman heeft dit in haar werk en publicaties de afgelopen 10 jaar helder uitgewerkt. Op 27 maart gaf zij hierover een inleiding. De kern komt neer op het **VUCA-adagium**⁹ (volatiel, onzeker, complex en ambigu). Andrea wijst op de paradox waarin we leven. Een samenleving die stabiliteit wil, maar leeft in een wereld van voortdurende

⁷ Maxime Februari - [De normalisering van het radicale kwaad](#), NRC 3 maart 2026

⁸ Civijs Mundi

[Hoe de president van de Hoge Raad het vertrouwen in de rechtspraak ondermijnt](#)

[Het WODC-onderzoek naar klassenjustitie: hoe een politieke opdracht in een archief verdween](#)

Beide artikelen stellen dat problemen met vertrouwen in de rechtspraak vooral voortkomen uit 'structurele' tekortkomingen, niet uit losse incidenten zoals individuele gevallen van klassenjustitie.

Het artikel over de Hoge Raad benadrukt belangenverstrengeling, tandeloze zelfregulering en een gesloten debatacultuur rond de top van de rechterlijke macht.

Het WODC-stuk laat zien hoe een politieke opdracht, onderzoek en Kamervragen verzanden in een ritueel van vervolgonderzoek zonder concreet beleid, waardoor ervaren ongelijkheid in behandeling intact blijft.

Samen schetsen ze een systeem dat kritiek absorbeert maar zich nauwelijks hervormt.

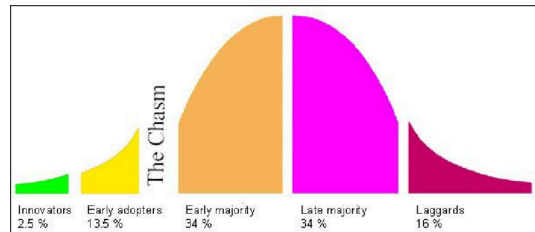
⁹ De term VUCA (Volatile, Uncertain, Complex and Ambiguous) komt uit het Amerikaanse leger. Het U.S. Army War College introduceerde VUCA in 1987 om de onvoorspelbare wereld na de Koude Oorlog te duiden. Later werd het breder bekend doordat Warren Bennis en Burt Nanus het concept gebruikten in hun leiderschapstheorieën.

verandering. Het verlangen naar vaste zekerheden botst met een realiteit die het omarmen van volatiliteit, onzekerheid, complexiteit en ambiguïteit (VUCA) vereist.

- De **opstapeling van veranderingen** die tegelijk en in zo korte tijd plaatsvinden is niet

eerder vertoond. Een heldere uitleg is te lezen in het artikel van Jitske Kramers over liminaliteit¹⁰.

De opstapeling van exponentiele groei, globalisering, internet, sociale media en niet op de laatste plaats AI zorgt voor een mix die de mensheid nog nooit heeft gezien. De mens heeft grote moeite om met het tempo van al die

veranderingen om te gaan. Andrea wijst op de innovatietheorie van Everett M. Rogers.

Innovaties weten een kleine groep enthousiast te krijgen, maar dan volgt er een kloof waarin de innovaties niet doorbreken naar het grote publiek. De adoptie vertraagt of versnelt afhankelijk van sociaal vertrouwen, ervaren voordeel en complexiteit. De Rogers-curve laat zien dat onze natuurlijke adoptiesnelheid achterloopt op de VUCA-realiteit, waardoor een structurele kloof ontstaat tussen wie verandering aankan en wie zekerheid nodig heeft.

- **Internationale afspraken** en spelregels doen er niet meer toe. Samenlevingen kiezen hun eigen spelregels gebaseerd op eigen belang. En de internationale afspraken en spelregels die er zijn, belemmeren verandering-ten-goede, omdat ze geworteld zijn in 'het oude denken' en 'oude politiek'. Een universele ethische basis is ver te zoeken.

Samen aan de slag: Perspectieven als Vertrekpunt

De kracht van de Buitenkamer ligt in de kennis, ervaring én creativiteit van haar Fellows. Daarom willen we de inhoud samen ontwikkelen. We hebben de aandachtsgebieden geclusterd in een aantal perspectieven die als basis dienen voor verdere uitwerking in kleine teams. De output kan vele vormen aannemen: essays, papers, creatieve bijeenkomsten, dialogen of andere initiatieven waarin de uiteenlopende talenten van de Fellows samenkomen. Zie de bijlage met perspectieven.

De Uitnodiging

Welke vraag houdt jou bezig? Waar ligt jouw expertise, nieuwsgierigheid of betrokkenheid? Kies één of meer perspectieven die je aanspreken en help mee om ideeën, inzichten en bronnen te ontwikkelen tot een gezamenlijk essay, paper of andere vorm.

De Buitenkamer beschikt over een uitzonderlijk netwerk van denkers en doeners. Juist door onze kennis en ervaring te bundelen, kunnen we het gesprek over een ethisch gefundeerde samenleving nieuwe richting geven.

Doe je mee? Laat ons via [deze korte inventarisatie](#) weten welk perspectief jou aanspreekt. Dan kunnen we op 25 september de eerste ideeën samen verder brengen.

¹⁰ Jitske Kramers - Op [LinkedIn](#) over liminaliteit

Bijlage: Cluster met perspectieven

1. **Gewetensvorming**

(Innerlijk kompas, moreel beoordelingsvermogen, morele helderheid in een veranderende wereld)

- a. Gewetensvorming in een veranderende wereld
In een wereld waarin snelheid, complexiteit en onzekerheid toenemen, raakt het innerlijk kompas snel overbelast. Dit perspectief onderzoekt hoe moreel beoordelingsvermogen kan worden versterkt wanneer vaste kaders verdwijnen en morele keuzes diffuser worden. Het richt zich op het ontwikkelen van onderscheidingsvermogen en morele helderheid onder druk.
- b. AI en ethische weerbaarheid
AI maakt blinde vlekken zichtbaar, maar kan morele besluitvorming ook uithollen. Dit perspectief onderzoekt hoe we waarden expliciet houden in een tijd waarin algoritmen steeds vaker bepalen wat we zien, weten en doen. Het gaat om het versterken van menselijke verantwoordelijkheid in een technologisch gedreven wereld.
- c. Liminaliteit en overgangstijd
We leven in een tussenruimte waarin oude zekerheden verdwijnen en nieuwe nog niet bestaan. Dit perspectief onderzoekt hoe individuen en instituties moreel kunnen navigeren in deze overgangstijd. Het gaat om het verdragen van onzekerheid en het ontwikkelen van nieuwe oriëntatiepunten.

2. **Goed & Kwaad**

(Morele moed, grenzen stellen, verantwoordelijkheid nemen)

- a. Versterking van morele alertheid
Normalisering van het kwaad ontstaat vaak niet alleen door individuele keuzes, maar ook door structuren, routines en vanzelfsprekendheden. Dit perspectief onderzoekt hoe organisaties en samenlevingen moreel bewustzijn kunnen behouden, signalen van ontsporing tijdig kunnen herkennen en ruimte kunnen creëren voor reflectie en verantwoordelijkheid.

3. **Bestuurlijke Verantwoordelijkheid**

(Vertrouwen, transparantie, omgaan met complexiteit, systeemverantwoordelijkheid)

- a. Bestuurlijke moed
Bestuurders raken verstrikt in controle, regels en risicomijding. Dit perspectief richt zich op het doorbreken van die reflex en het ontwikkelen van moed om te handelen vanuit vertrouwen, transparantie en verantwoordelijkheid. Het onderzoekt hoe leiderschap eruitziet wanneer complexiteit niet wordt bestreden maar gedragen.
- b. Institutioneel vertrouwen
Vertrouwen in instituties wordt ondermijnd door gesloten culturen, belangenverstrengeling en gebrek aan lerend vermogen. Dit perspectief onderzoekt

hoe governance vormen kunnen worden ontwikkeld die openheid, verantwoording en rechtvaardigheid bevorderen. Het richt zich op systemen die kritiek niet neutraliseren maar verwerken.

4. Sociale Verbondenheid

(Gemeenschap, diversiteit, relationele ethiek, morele weefsels)

a. Verbondenheid

Morele vorming is relationeel. In hybride en losse gemeenschappen staat verbondenheid onder druk. Dit perspectief onderzoekt hoe nieuwe vormen van gemeenschap kunnen ontstaan die diversiteit dragen, nuance toelaten en morele verantwoordelijkheid stimuleren.

b. Parallellen met de natuur

Natuurlijke systemen tonen hoe diversiteit, wederkerigheid, begrenzing en adaptiviteit bijdragen aan veerkracht. Dit perspectief onderzoekt hoe deze principes kunnen inspireren tot maatschappelijke en bestuurlijke structuren die beter omgaan met onzekerheid en complexiteit. De natuur fungeert als morele en systeemtheoretische leermeester.